

Vastaus kirjalliseen kysymykseen KKV 519/2021 vp

Vastaus kirjalliseen kysymykseen sukupuolen moninaisuuden huomioimisesta Move!-järjestelmässä

Eduskunnan puhemiehelle

Eduskunnan työjärjestyksen 27 §:ssä mainitussa tarkoituksessa Te, Arvoisa puhemies, olette toimittanut asianomaisen ministerin vastattavaksi kansanedustaja Inka Hopsun /vihr ym. näin kuuluvan kirjallisen kysymyksen KK 519/2021 vp:

Miten varmistetaan, että sukupuolen moninaisuus tulee asianmukaisesti huomioituksi Move!-järjestelmässä ja laajemmin perusopetuksen liikunnan opetuksessa?

Vastauksena kysymykseen esitän seuraavaa:

1) Yhdenvertaisuus ja tasa-arvo perusopetuksen lainsäädännössä

Yhdenvertaisessa ja turvallisessa oppimisilmapiirissä jokaisella oppilaalla on yhtäläiset mahdollisuudet saada tukea oppimiseensa ja kasvaa omana itsenään sekä tulla tasavertaisesti huomioituksi ja kuulluksi. Opettaja on työssään yhdenvertaisuuslain (1325/2014) alainen. Tämän lain tarkoituksena on edistää yhdenvertaisuutta ja ehkäistä syrjintää sekä tehostaa syrjinnän kohteeksi joutuneen oikeusturvaa. Opettaja on myös tasa-arvolain (609/1986) alainen. Tasa-arvolain tarkoituksena on estää sukupuoleen perustuva syrjintä sekä sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuva syrjintä. Opettajan, kuten jokaisen kasvattajan tulee tunnistaa omassa toiminnassaan niitä tekijöitä, jotka vaikuttavat hänen suhtautumiseensa sukupuoliin.

2) Yhdenvertaisuus ja tasa-arvo opetussuunnitelman perusteissa

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden 2014 yleisissä osissa on määritelty myös toimintakulttuurin kehittämistä ohjaavat periaatteet. Niissä korostuu muun muassa yhdenvertaisuus ja tasa-arvo:

”Yhdenvertaisuus ja tasa-arvo:

Oppiva yhteisö edistää yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa. Yhteisön jäsenet tulevat kohdatuiksi ja kohdelluiksi samanarvoisina riippumatta mistään henkilöön liittyvästä tekijästä (Yhdenvertaisuuslaki 21/2004). Samanarvoisuus ei merkitse samanlaisuutta. Yhdenvertainen kohtelu edellyttää sekä perusoikeuksien ja osallistumisen mahdollisuuksien turvaamista kaikille, että yksilöllisten tarpeiden huomioon ottamista.

Peruskouluaikana oppilaiden käsitys omasta sukupuoli-identiteetistä ja seksuaalisuudesta kehittyy. Oppiva yhteisö edistää arvoillaan ja käytänteillään sukupuolten tasa-arvoa ja tukee oppilaita

oman identiteetin rakentumisessa. Opetus on lähestymistavaltaan sukupuolitietoista. Yhteisö rohkaisee oppilaita tunnistamaan omat mahdollisuutensa sekä suhtautumaan eri oppiaineisiin, tekemään valintoja ja sitoutumaan opiskeluun ilman sukupuoleen sidottuja roolimalleja. Oppimisympäristöjä, työtapoja ja opetusmateriaaleja valitsemalla ja kehittämällä luodaan näkyvyyttä inhimillisen moninaisuuden arvostamiselle.”

Opettajien, kuten jokaisen kasvattajan on tärkeää tunnistaa omassa toiminnassaan niitä tekijöitä, jotka vaikuttavat hänen suhtautumiseensa sukupuoliin sekä toimintaansa opettajana. Opettajan tulee pyrkiä purkamaan sukupuolittuneita rakenteita, toimintamalleja ja stereotypioita.

Opetussuunnitelman perusteiden yleisten osien lisäksi, myös liikuntaa koskevassa osiossa korostetaan tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta. Tämä tulee esille jo liikuntaoppiaineen tehtävässä (POPS2014, s. 273 ja 433), jossa todetaan:

”Liikunnan opetuksen tehtävänä on vaikuttaa oppilaiden hyvinvointiin tukemalla fyysistä, sosiaalista ja psyykkistä toimintakykyä sekä myönteistä suhtautumista omaan kehoon. Oppiaineessa tärkeitä ovat yksittäisiin liikuntatunteihin liittyvät positiiviset kokemukset ja liikunnallisen elämäntavan tukeminen. Oppitunneilla korostuvat kehollisuus, fyysinen aktiivisuus ja yhdessä tekeminen. Liikunnan avulla edistetään yhdenvertaisuutta, tasa-arvoa ja yhteisöllisyyttä sekä tuetaan kulttuurista moninaisuutta. Opetus on turvallista, ja se perustuu eri vuodenaikojen ja paikallisten olosuhteiden tarjoamiin mahdollisuuksiin. Liikunnassa hyödynnetään koulun tiloja, lähiliikunta- paikkoja ja luontoa monipuolisesti. Oppilaita ohjataan ja sitoutetaan turvalliseen ja eettisesti keskeiseen toimintaan ja oppimisilmapiiriin.”

Tasa-arvo on taitolaji -oppaan (Opetushallitus 2015) mukaan liikunta tarjoaa monipuolisia liikukumismahdollisuuksia kaikille, eikä siinä erotella tyttöjen ja poikien liikuntaa. Opetuksessa tulee pitää huolta siitä, että kaikki kokevat osallistumisen mielekkääksi ja turvalliseksi myös sukupuoli-identiteetistä ja sukupuolen ilmaisusta riippumatta.

3) Liikunnan opetuksesta ja tavoitteista

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteisiin on esimerkiksi kirjattu (POPS2014, s. 275);

”Ohjaus, eriyttäminen ja tuki liikunnassa vuosiluokilla 3–6:

Kannustava ja hyväksyvä ilmapiiri on edellytys liikunnanopetuksen tavoitteiden saavuttamiselle. Toiminnan tulee antaa kaikille oppilaille mahdollisuus onnistumiseen ja osallistumiseen sekä tukea hyvinvoinnin kannalta riittävää toimintakykyä. Opetuksessa on keskeistä oppilaiden yksilöllisyyden huomioon ottaminen, turvallinen työskentelyilmapiiri sekä organisoinnin ja opetusvies- tinnän selkeys. Pätevyyskokemuksia ja sosiaalista yhteenkuuluvuutta tuetaan oppilaslähtöisillä ja osallistavilla työtavoilla, sopivilla tehtävillä ja rohaisevalla palautteella. Vuosiluokilla 3–6 kiinnitetään huomiota sellaisten perustaitojen hallintaan, joilla on merkitystä yhteiseen toimintaan osallistumisessa.”

Lähtökohtana on, että opetusta koskevat menetelmälliset toteutusratkaisut eivät saa leimata yksittäisiä oppilaita tai ryhmää. Liikunnan opetusmenetelmissä on luontevaa korostaa toiminta- ja oppijakeskeisyyttä. Paikallisissa opetussuunnitelmissa on myös suositeltavaa jättää liikkumatila koulujen ja opettajien opetusmenetelmällisille ratkaisuille siten, että koulukohtaiset resurssit ja opetusolosuhteet voidaan ottaa huomioon.

4) Move!-järjestelmän tausta ja tavoite

Move! on perusopetuksen 5. ja 8. vuosiluokkien oppilaille tarkoitettu fyysisen toimintakyvyn valtakunnallinen mittaus- ja palautejärjestelmä, jonka keskeisenä tarkoituksena on kannustaa oppilaita omatoimiseen fyysisestä toimintakyvystä huolehtimiseen. Move!-järjestelmän tavoitteena on auttaa ensisijaisesti oppilasta ja hänen perhettään ymmärtämään fyysisen toimintakyvyn yhteydet oppilaan terveyteen, päivittäiseen hyvinvointiin, jaksamiseen ja opiskeluun.

Move!-mittaukset on kirjattu perusopetuksen liikunnan opetussuunnitelman perusteisiin, jotka astuivat voimaan 1.8.2016 alkaen. Liikunnan POPS2014-perusteiden mukaan ”Valtakunnallisen fyysisen toimintakyvyn seurantajärjestelmän Move!-n mittaukset tehdään niin, että ne tukevat 5. ja 8. vuosiluokalla koulussa järjestettäviä laajoja terveystarkastuksia”. Move!-mittaukset pidetään siis liikunnan tunneilla – osana oppiaineen opetusta. Tämä tarkoittaa, että myös Move!-mittaustilanteita raamittaa liikunnan aineopetusta koskeva perusopetuksen lainsäädäntö.

Move!-järjestelmään kuuluvat fyysisen toimintakyvyn mittaukset toteutetaan pääsääntöisesti elosyyskuun aikana 5. ja 8. vuosiluokkien oppilaille osana koulun liikuntakasvatusta. Move!-mittaustuloksia hyödynnetään esimerkiksi koulujen liikunnanopetuksessa, kouluterveydenhuollon järjestämissä terveystarkastuksissa sekä valtionhallinnossa, maakunnissa ja kunnissa hyvinvointitoimenpiteiden suunnittelussa, seurannassa ja arvioinnissa. Move!-mittausten tuloksia ei käytetä oppilaan arvioinnin perusteina.

Fyysisen toimintakyvyn seuraaminen toteutetaan peruskouluissa, sillä näin tavoitetaan parhaiten koko ikäluokka lapsista ja nuorista. Lisäksi kouluissa on käytettävissä eri asiantuntijatahoja, esimerkiksi opettajia, kouluterveydenhuollon ammattilaisia sekä erityisen tuen osaajia. Move!-järjestelmä on ensisijaisesti pedagoginen työkalu, jonka hyödyntäminen edellyttää ja edistää moniammatillista yhteistyötä.

Move!-mittaustuloksia voidaan hyödyntää monella eri tavalla:

- Yksittäiselle oppilaalle Move! tuottaa tietoa ja palautetta omasta fyysisestä toimintakyvystään ja vinkkejä sen kehittämiseksi.
- Koululaisten huoltajat saavat tietoa lastensa fyysisen hyvinvoinnin edellytyksistä sekä siitä, mihin lasten hyvinvointiin liittyviin asioihin heidän tulisi kiinnittää huomiota.
- Kouluterveydenhoitaja ja/tai koululääkäri saavat tietoa oppilaan jaksamista ja hyvinvointia mahdollisesti haittaavista tekijöistä.

- Opettaja ja koulu saavat tietoa siitä, mihin fyysisen toimintakyvyn osa-alueisiin tulee opetuksen suunnittelussa kiinnittää huomiota.
- Valtakunnan, kunnan ja maakunnan tasolla Move! tuottaa objektiivista tietoa lasten ja nuorten fyysisestä toimintakyvystä esimerkiksi kansallisen liikunta- ja terveystieteiden ja kuntien terveyden edistämistoimenpiteiden kehittämistä ja seuranta koskien.

Move!-järjestelmä on kehitetty laajassa yhteistyössä kansallisten opetus- ja terveystoimijoiden kanssa. Keskeisiä toimijatahoja ovat olleet Opetushallitus, valtion liikuntaneuvosto, opetus- ja kulttuuriministeriö, Terveystieteiden tutkimuskeskus, sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus sekä Jyväskylän yliopisto. Lisäksi kehittämistyössä ovat olleet mukana tieteen tietotekniikan keskus CSC, Liikunnan ja kansanterveyden edistämiskeskus LIKES, UKK-instituutti ja Opettajien ammattijärjestö OAJ.

Move!-mittariston ja -palautejärjestelmän kehittämisestä on vastannut monitieteinen asiantuntijaryhmä, jonka toimintaa koordinoi Jyväskylän yliopiston liikuntatieteellinen tiedekunta. Vuosina 2010–2012 toteutetun kehittämistyön tuloksena syntyi kuudesta osiosta koostuva fyysisen toimintakyvyn Move!-mittaristo, jossa mitataan monipuolisesti oppilaan fyysisiä ominaisuuksia (kestävyyttä, voimaa, nopeutta ja liikkuvuutta) sekä motorisia perustaitoja (liikkumis-, tasapaino- ja välineenkäsittelytaidot). Mittaristo on kehitetty ja sen luotettavuus varmistettu monien eri keulujen ja esitutkimusten kautta.

Lisätietoa mittausosioiden kehittämisestä: <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/mika-move>

5) Miksi Move!-mittauksia tehdään?

Move!-mittausten sekä niistä saatavan palautteen tavoitteena on tukea oppilaan fyysistä toimintakykyä ja kannustaa sen omatoimiseen kehittämiseen. Tieto auttaa ensisijaisesti oppilasta ja hänen perhettään ymmärtämään fyysisen toimintakyvyn yhteydet oppilaan terveyteen, päivittäiseen hyvinvointiin, jaksamiseen ja opiskeluun.

Move!-järjestelmässä fyysisellä toimintakyvyllä tarkoitetaan elimistön toiminnallista kykyä selviytyä fyysisistä ponnisteluista edellyttävistä tehtävistä ja sille asetetuista tavoitteista (Rissanen 1999). Se ilmenee kykynä liikkua omin voimin, harrastaa ja huolehtia päivittäisistä toimista. Fyysinen toimintakyky vaikuttaa muun muassa lasten arjessa selviytymiseen, kokonaisvaltaiseen jaksamiseen ja päivittäiseen hyvinvointiin.

Nykylasten ja -nuorten arkielämässä fyysistä toimintakykyä vaativia tehtäviä ovat esimerkiksi:

- koulumatkan kulkeminen omin lihasvoimin
- koulu- ja harrastusvälineiden nostaminen ja kantaminen omin lihasvoimin
- liikenteessä liikkuminen: ympäristön havainnoiminen ja siihen tarkoituksenmukaisesti reagoiminen
- portaissa ja epätasaisessa maastossa liikkuminen

- erilaisilla alustoilla liikkuminen: tasapainon säilyttäminen esimerkiksi liukkaalla alustalla
- istuvan elämäntavan vaikutusten ennaltaehkäiseminen: luonnollisen liikelaajuuden ylläpitäminen.

Fyysinen toimintakyky edistää myös lapsen sosiaalista ja psyykkistä hyvinvointia. Esimerkiksi sosiaalisia taitoja ja yhteisöllisyyttä tukevat pelit ja leikit edellyttävät usein motorisia perustaitoja eli liikkumistaitoja, tasapainotaitoja ja välineen käsittelytaitoja. Lisäksi fyysisesti aktiivinen elämäntapa tukee psyykkistä hyvinvointia ja kehittää lapsen myönteistä minäkuvaa liikkujana.

Move! on pedagoginen työkalu, jolla edistetään lasten ja nuorten terveyttä, hyvinvointia ja heidän selviämistään arkipäivän fyysisistä haasteista. Esimerkiksi hyvä kestävyyskunto on tutkitusti yhteydessä oppimiseen, työkykyyn ja alentuneeseen kroonisten sairauksien riskiin.

Valtakunnalliseen tiedonkeruuseen osallistuvat koulut saavat opetus- ja kulttuuriministeriön toimesta vuosittain omat, koulukohtaiset palauteraportit maksutta. Niistä on paljon hyötyä esim. vanhempainilloissa, Liikkuva koulu -toiminnassa, oppilashuollossa sekä liikunnanopetuksen sisältöjen suunnittelussa.

6) Tasa-arvo ja Move!-n mittausosiot

Move!-mittausosiot on kehitetty monitieteellisessä prosessissa Jyväskylän yliopiston liikuntatieteellisessä tiedekunnassa. Yhdenvertaisuus ja tasa-arvo otetaan perusopetuksen koululiikunnassa ja Move!-mittauksissa vakavasti ja tarkoin huomioon. Yhteenvetona voidaan todeta, että käytettävien mittareiden tulisi olla luotettavia ja erottelukykyisiä sekä mahdollisimman kannustavia. Tyttöjen ja poikien välillä on keskimäärin fyysisiä eroja, jotka aiheuttavat sen, että mittarit toimivat eri tavalla.

Yleisesti ajatellaan, että tyttöjen ja poikien fysiologia ei juurikaan eroa toisistaan ennen murrosiän alkua. Tästä syystä esimerkiksi liikuntatutkimuksissa tutkijat lähtevät aluksi selvittämään asioita koko tutkimusjoukolla, erottelematta sukupuolten moninaisuutta. Tutkijoiden mukaan lähes poikkeuksetta liikuntaan liittyvissä tutkimuksissa tulee kuitenkin eteen vaihe, jossa sukupuoli liittyy jollakin tavalla tuloksiin. Saadaksean tutkittavaa ilmiötä paremmin selittävän tuloksen, tutkijat joutuvat ottamaan sukupuolen analyysiin mukaan. Analyysit ovat paljastaneet, että sukupuoli osoittautuu selittäväksi tekijäksi monissa fyysiseen toimintakykyyn liittyvissä asioissa. Johtopäätösten näkökulmasta on siis tärkeää huomioida tutkittavan sukupuoli. Se, että tutkittaessa tai mitattaessa huomioidaan sukupuoli ja/tai muut vastaavat taustatekijät, lisäävät tutkittavien yhdenvertaista ja tasa-arvoista kohtelua ja edesauttavat erilaisuuden ymmärtämistä.

Valtakunnallisten Move!-mittausosioiden kehittämisen lähtökohtana oli, että nolla-tuloksia tulisi mahdollisimman vähän. Tämän perusteena oli ajatus oppilaiden fyysisen 'minäpystyvyyden' tukemisesta. Move!-mittauksiin haluttiin luoda sellaisia mittausosioita, joissa jokaiselle tulisi läh-

tökohtaisesti vähintään muutama onnistunut suoritus. Move!-mittaristossa on kaksi osiota, punnerrus sekä heitto-kiinniottoyhdistelmä, joissa tytöillä ja pojilla on hieman erilaiset suorituskriteerit.

Move!-mittausten kehittämisen pilottivaiheissa paljastui, että huomattavan suuri osuus tytöistä sai varpaat maassa tehdyistä etunojapunnerruksissa tulokseksi nolla onnistunutta toistoa. Tästä syystä etunojapunnerruksesta tehtiin tytöille sovellettu versio, jossa punnerrukset tehdään polvet maassa. Toisaalta pilottimittausten perusteella pojilla polvet maassa tehtävät punnerrukset eivät saaneet aikaan riittävästi erottelua, joten poikien osalta oli perusteltua tehdä punnerrukset varpaat maassa tekniikalla.

Punnerrusten osalta on oppitunneilla tärkeää keskittyä sanoitukseen, jotta puheella ei luoda ja vahvisteta sukupuolistereotyyppioita. Mikään punnerrustapa ei ole siis ”naisten/tyttöjen punnerrus” tai ”miesten/poikien punnerrus” vaan on olemassa erilaisia punnerrustekniikoita kuten varpaat maassa tekniikka tai polvet maassa tekniikka. Pedagogisesti oppilaille on järkevää teettää erilaisia punnerruksen muotoja, mutta Move!-mittaustilanteessa on valtakunnallisen tiedonkeruunkin johdosta 5. ja 8. -vuosiluokilla hyvä toimia valtakunnallisten ohjeiden mukaisesti.

Kirjallisessa kysymyksessä KK 519/2021 todetaan seuraavasti: ”On käynyt ilmi, että mittauksissa ja tehtävänannoissa käytetty binäärinen sukupuoli-jaottelu sekä vahvasti sukupuolittuneet termit, kuten ’naisten punnerrukset’ ovat herättäneet oppilaissa hämmennystä ja ahdistusta”.

Liikunnanopetusta ja Move!-mittauksia ohjaavassa käsitteistössä ei ole olemassa termiä ’naisten punnerrus’. Yleisesti ja tasa-arvon kannalta tarkastellen ei ole sopivaa, jos jollekin tai joillekin liikkeille annettaisiin sukupuolittunut ilmaisu, kuten ’naisten punnerrus’.

Heitto-kiinniotto-yhdistelmässä suoritus eroaa heittoetäisyyden osalta, jotka ovat 5. luokan tytöillä 7 metriä ja pojilla 8 metriä, ja 8. luokan tytöillä 8 metriä ja pojilla 10 metriä. Erilaisia heittoetäisyyksiä kokeiltiin järjestelmän pilottivaiheessa, jolloin huomattiin, että tytöillä pitempi etäisyys aiheutti liikaa nollatuloksia. Toisaalta poikien osalta lyhyempi heittoetäisyys johti siihen, että mittari ei enää erotellut riittävästi, toisin sanoen liian suuri osa pojista sai osiossa maksimituloksen 20.

Suoritustekniikoiden määrittelyssä pohdittiin tarkasti tasa-arvokysymystä. On selvää, että kukaan lapsi tai nuori ei ole sama kuin sukupuolensa keskiarvo. Tasa-arvon käsitteessä voidaan erottaa muodollinen ja tosiasiallinen taso. Muodollinen tasa-arvo tarkoittaa syrjimättömyyttä sekä yhdenvertaisia oikeuksia ja kohtelua. Tosiasiallinen tasa-arvo on tasa-arvoa eri tilanteiden ja niiden lopputulosten suhteen (<https://termipankki.fi/tepa/fi/haku/tosiasiallinen%20tasa-arvo>). Kahdessa Move!-mittausosiossa, punnerruksessa ja heitto-kiinniottoyhdistelmässä, eri sukupuolten erilaisiin suoritustekniikoihin päädyttiin tosiasiallisen tasa-arvon nimissä.

Move!-järjestelmän tarkoituksena on motivoida kaikkia oppilaita taito- ja kuntotasosta riippumatta. Järjestelmän tarkoituksena on kannustaa ja ohjata oppilasta sekä koulussa tapahtuvaan, että omatoimiseen fyysisestä toimintakyvystä huolehtimiseen. Mittaamisen tuloksiin ei sinänsä tule kiinnittää liiallista huomiota, vaan tärkeintä on, että mittaustuloksia käytetään oppilaiden motivoimiseksi, vahvuuksien ja parannettavien osa-alueiden osoittamiseksi, kehityksen seuraamiseksi ja oppilaiden ohjaamiseksi liikunnalliseen elämäntapaan.

7) Kuinka huomioidaan, että kaikki mittauksiin osallistuvat eivät samaistu binäärisen sukupuolijaotteluun (tytöt/pojat)?

Move!-mittaustulosten viitearvot on määritetty tieteellisessä prosessissa erikseen tytöille ja pojille. Muille sukupuolille ei ole nykyisellään käytettävissä viitearvoja. Tyttöjen ja poikien viitearvot ovat näkyvillä Move!-tulokorteissa, jotta oppilas näkee, mihin tuloluokkaan hänen tuloksensa sijoittuu.

Jos oppilas ei samaistu binäärisen sukupuolijaottelun sukupuoliin, opettajan on tärkeää keskustella asiasta oppilaan kanssa ja yhdessä sopia, mitä viitearvoja oppilaan kohdalla Move!-mittauksissa käytetään.

Koululiikunta on toiminnallinen oppiaine, jossa fyysiseen turvallisuuteen liittyvät muun muassa opettajan osaaminen, tietämys, didaktiset ratkaisut ja itse toiminta opetustilanteissa. Turvallisuus on liikunnassa myös paljon muuta eli oppilaan sosiaalisesta ja psyykkisestä turvallisuudesta huolehtimista. Kasvatus- ja opetustoiminta vaatii riittäviä tunne- ja vuorovaikutustaitoja eli opettajuuteen kuuluu olennaisesti tunne- ja vuorovaikutusosaaminen sekä oppilaista välittäminen. Liikunnassa inhimillisen kohtaamisen ja opetustoiminnan lähtökohtana tulee olla toisten ihmisten kunnioittaminen.

Helsingissä 14.10.2021

Opetusministeri Li Andersson